

МИТЕЦЬ І НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ

КОРИФЕЙ УКРАЇНСЬКОГО ТАНЦЮ

(Спроба осмислення мистецтва Василя Авраменка
у науковій літературі)

Доля українських митців, які опинилися в еміграції, була нелегкою у країнах поселення, де вони часто піддавалися переслідуванням (як, наприклад, у Польщі), а на рідній землі на їхні імена, їхню творчість на довгі десятиліття було накладено заборону. Цих митців витучали з національного мистецтва. Лише з утворенням незалежної України почався процес включення в материкову культуру творчих налбань української діаспори: літератури, музики, живопису та інших видів мистецтв. Після багаторічного забуття на рідній землі, спричиненого антинародною більшовицькою системою, ім'я В. Авраменка, його мистецтво танцю стає відомим в Україні. Зауважу, що до 1939 р., тобто до "визволення" західноукраїнських земель і включення їх у склад раянської України, В. Авраменко, тривалий час проживаючи в українських середовищах у Польщі та серед рідних братів у Галичині, мав помітний вплив на розвиток мистецького життя українців. Саме тут, у таборах інтернованих українських воїнів у Каліші, де він почав свою регулярну мистецьку кар'єру, під час артистичних гастролей по галицьких містечках В. Авраменко вперше здобув широке визнання як визначний майстер національного танку, творець самобутніх національно яскравих хореографічних композицій. У західноукраїнській пресі, зокрема у журналі "Театральне мистецтво", почав складатися його образ як неперевершеного творця нового напрямку в народнохореографічній культурі. Звідси, з Галичини, слава про В. Авраменка долетіла до українських середовищ у Чехії, де він, приїхавши до Подебрад, заснував свою школу при Українській господарській академії. До речі, однією з його учениць була Олена Теліга, яка під впливом мистецтва В. Авраменка написала свій іскрометний вірш "Козачок".

Таким чином, можна стверджувати, що феноменальна постать великого танцюриста з яскраво вираженим національним обличчям почала виписуватися на сторінках історії нашої культури вже у 20-і роки, у перший період його діяльності на еміграції. Ця діяльність була найтісніше пов'язана з широкою національно-культурною програмою, що реалізувалася в еміграційних українських центрах, у таборах військово-виполонених та інтернованих українських воїнів і мала на меті підтримати патріотичний дух борців за волю рідної землі. Танці В. Авраменка були фактом не лише культурного, а й політичного життя, сприяли зміцненню національних почуттів широких верств громадськості. Вони викликали упевненість, а то й заборону польських офіційних властей, які намагалися приборкати волелюбну натуру артиста. Про цей, ранній, період творчості В. Авраменка залишив свої цінні спостереження його побратим, учасник національно-визвольних змагань українського

народу 1917—1920 рр. письменник Іван Зубенко, який був свідком зростання митця, формування його хореографічної школи.

Творчість В. Авраменка за океаном, у середовищі діаспори, становить новий, вищий етап його діяльності, набуває ширшого характеру, є важливим життєствердним чинником духовного життя українців у Канаді та США. Саме в цих країнах вийшли друком наукові дослідження, присвячені великому маестро. Маємо на увазі книжки Ірени Книш “Жива душа народу” (Вінніпег, 1966) та Івана Пігуляка “Василь Авраменко” (Нью-Йорк, 1979), автори яких вписали митця не тільки в історію українського мистецтва, а й у духовне життя народу, розкрили його феноменальний характер, глибоке національне коріння. На сьогодні згадані дві книжки є основними джерелами для вивчення і осмислення життєвого й творчого шляху маестро, ролі і значення його діяльності у галузі національної хореографії.

Ірена Книш — громадсько-культурна діячка, літературознавець і мистецтвознавець, авторка досліджень про І. Франка, Н. Кобринську, У. Кравченко, М. Заньковецьку, М. Башкирцеву, революційну діячку О. Басараб — звернулася до висвітлення постаті В. Авраменка з нагоди сорокаріччя приїзду митця на американський континент і 45-річчя створення ним школи українського танку в таборі інтернованих воїнів українських армій у Каліші. Назва книжки “Жива душа народу” з глибокою проникливістю розкриває основну і визначальну рису роздумів авторки, яка розглядає мистецтво В. Авраменка як вияв сокровених почуттів народу, багатство внутрішнього світу, волелюбних поривань. Книш належить до того покоління українців, яке сприймало й переживало самовіддану творчу працю В. Авраменка як на рідних землях, так і в еміграції. Вона мала нагоду спілкуватися з митцем, брала в нього інтерв'ю для української преси в діаспорі, збирала багатий фактичний матеріал з періодичних видань, мала змогу осмислити свідчення сучасників артиста, ознайомитися з документальними фотографіями. Авторка скромно констатує, що на зміст книжечки “склалися розповіді Ювілія (тобто В. Авраменка — *Ф. П.*) та матеріали з давніх річників канадійської й іншої преси з різних українських видань, а й рукописів, досі не опублікованих”, тобто на перший план висуває мемуарно-документальні матеріали. Зі свого боку зауважимо, що дослідниця доклала чимало зусиль щодо згрупування й осмислення цього цінного фактажу, зробила вдалу спробу визначити характерні особливості таланту митця, висвітлення його ролі у становленні національної школи українського танцю. Дослідження І. Книш складається із шести науково-популярних нарисів, пов'язаних між собою хронологічною канвою життя В. Авраменка, в рамках яких авторка розглядає, спираючись на мемуари митця, матеріали преси, становлення і розвиток його як практика й теоретика української хореографії. Це такі розділи “Танок — душа народу” (тут викладено деякі з важливих засад розуміння авторкою народного мистецтва), “Крізь бурлацьку юність до рідних берегів”, “Коли на війні не вмовкали музи”, “За колючими дротами”, “У плині життя й вирі танцю”, “Духовна зброя наші”, “Перегони з часом і простором”. Життєва канва В. Авраменка, його прихід до національно-патриотичного табору української мистецької інтелігенції змальовані авторкою на тлі подій початку ХХ століття, у зв'язку з національно-визвольною боротьбою в Україні, становищем української еміграції, зокрема військової, плеканням рідної культури в діаспорі, з якою пов'язав свою долю митець-патріот. Введений у книжку меморіально-документальний матеріал підпорядкований прагненню авторки науково об'єктивно, спираючись не лише на свою думку, а й на свідчення інших сучасників, розкрити творчий шлях митця, охарактеризувати внесок в історію українського танцювального мистецтва. Безперечно заслуга дослідниці насамперед у тому, що вона збирала, ввела до наукового вжитку багатий фактичний матеріал (свідчення самого маестро, відгуки тодішньої пері-

одичної преси, оцінки журналістів, публіцистів, діячів культури), належним чином його згрупувала, осмислила, створивши на цій основі стислий літопис творчої діяльності В. Авраменка на сцені, унаочнила свою оповідь рідкісними фотодокументами, схопленими з натури рисунками художника О. Карпенка. Водночас авторка робить певні узагальнюючі висновки, дає характеристику В. Авраменкові як майстрові українського танцю, прагне визначити його роль у духовному житті українців як на західних землях нашої Батьківщини, так і в еміграції. Вона констатує, що В. Авраменко та його мистецтво “виконали величезну національно-освітню та політично-пропагандистську працю. Вони разом із українським хором мистецтвом урятували для українства душу молодого покоління, що України ніколи не бачило й рідко про неї чуло, та ось тут уперше віч-на-віч стрілося з одним із найкращих і мальовничих виявів української народної культури того народу, що його почали забувати, що його часом, може, й соромитися перед своїм оточенням”. Гастролю митця по містах США, стверджує І. Книш, перетворилися у “великий тріумфальний похід вздовж і впоперек американського континенту, похід українського національного танку, в барвистій народній ноші, під ритм легкої, чарівної, а водночас стихійної й пориваючої своїм темпом української танкової музики”. Дослідниця цілком слушно наголошує, що у виконанні балетмейстера-новатора танок “раптом розквітнув чудодійним сяйвом і звитязно пірнав усіх, як нечувана притягальна новість. Бо Авраменко зумів показати його з іншої зовсім сторони, без “ковбаси та чарки”, без вигукувань і підсвистів сільського парубійки — і нагло перед зачудованими очима українців з’явився танок легкий, повний граші й поезії рухів, пориваючий настроєм української пісні, тужливої і пристрасної, танок, здатний задовольнити естетичні вимоги тонкого знавця, український танок у його артистичному виконанні”. Цікавими є роздуми авторки над шедеврами мистецтва чарівника українського танцю “Чумаком”, “Гонтою” та іншими. Перший із названих танців, вважає І. Книш, це “невпинний і непереборний його тріумф, це грайлива повість про радість. Це хвацький, запальний танець невичерпної волі, що жвавим гумором і соціальною веселістю зустрічає танець невичерпної волі, життєві невдачі безрадісної чумацької долі. Вишукані жести і приваби, ритмічні шмагання й ляскання батіжком, поривчасті рвіння вгору, блискавкові виплутування стій із степового бур’яну, вихрувати, шаленіючі кружляння розповідали радісно про пристрасну любов до волі, про торжество перемоги молодості. Авраменко танцював свого “Чумака” завжди з особливим нервовим піднесенням і внутрішнім вогнем бадьорості немов пісню волі для свого народу” (с. 63). Про інший мистецький витвір майстра оригінальних національних танців, навіяних духом визвольної боротьби народу, авторка книжки говорить не менш проникливо, підкреслюючи характерні риси таланту великого майстра: “Велич і потугу козацького духу найяскравіше втілював Авраменко у своєму “Гонті”. У цьому танці Авраменко виявив не тільки жар натхнення, а й жар трагічного пафосу. Проте його трагізм не антично-фаталістичний, він — оптимістичний. Напруга в небезпеці вішувала ворогові помсту й неминучість перемоги над ним. Авраменковий “Гонта” відкривав променисту далечінь творчого змагання, боротьби й перемоги” (с. 66).

Вводячи читачів у мистецький світ В. Авраменка, І. Книш називає лише народні танці, з якими він виступав, в тому числі монументальний “Гопак” (триста виконавців), а й танці його власної композиції, серед них “Запорозький герць”, “Великодня гаївка”, “Гречаники”, “Коломийка-сіянка”, “Аркан коломийський”, “Танок Довбуша”, балетні спектаклі “За Україну”, “Січ отамана Сірка”, “Великдень в Україні” та ін., що репрезентували різні регіони рідної землі, різні звичаї й традиції. “Цей регіоналізм у репертуарі Василя Авраменка, пише дослідниця, виступає одночасно як виразний чинник єдності й соборності

української нації” (с. 78). Одна з важливих і визначальних рис праці І. Книш — пов’язування мистецтва В. Авраменка з національно-визвольною боротьбою українського народу, вірним сином якого він був, поставивши йому на службу свій талант віртуоза-балетмейстера, вчителя і пропагандиста народної культури, зокрема танцювальної. Тому логічним і глибоко змістовним є узагальнюючий висновок І. Книш про те, що в мистецтві В. Авраменка “торжествують жива народна душа, що розсвітила одвічну жарину, це любов до свого народу-творця мистецьких скарбів, це віра в остаточну перемогу української правди” (с. 78).

Дальшим кроком у висвітленні життєвого і творчого шляху В. Авраменка, в осмисленні таємниць його танцювального мистецтва є книжка-дослідження Івана Пігуляка. Її назва “Василь Авраменко і відродження українського танку”. Вийшла з нагоди шістдесятиліття творчої праці митця на сцені як перша частина задуманої автором монографії. З’явилася вона накладом автора 1979 р. в Нью-Йорку як данина пошани І. Пігуляка своєму вчителю, з яким він двадцять років працював як викладач, організатор і адміністратор у хореографічних школах майстра. Основна концепційна теза автора книжки задекларована у його вступному слові: “Він вивів український народний танець із глиняної долівки, зеленої толоки золотого Поділля, херсонських степів та карпатських полонин у своїй красі перед широким світом на блискучий паркет та омріяний для кожного Бродвей” (с. 5). Композиційно і перша, і друга книжки близькі між собою: І. Пігуляк теж дотримується хронології життя і творчості В. Авраменка, виділяючи його працю в таборах інтернованих українських воїнів, гастрольні подорожі по Західній Україні, але виразніше, ніж його попередника прагне розкрити значення митця у справі відродження українського танку у різних культурних середовищах — між своїми і чужими.

І. Пігуляк у першій частині своєї праці розглядає діяльність В. Авраменка в сфері відродження українського танку протягом п’ятилітньої діяльності артиста, почавши від табору інтернованих військ Української Народної Республіки 1921 р. Він простежує формування національної програми митця та його школи, її реалізацію під час виступів у Галичині, на Волині, Холмщині, Підляшші, в Подебрадах (Чехія), в таборі галицьких січових стрільців у Юзефові (Чехія) та Дельменгорсті в Німеччині. На тлі стислого нарису розвитку українського танку, теорію і практику якого почав розробляти на початку 900-х років В. Верховинець, автор книжки вимальовує постать В. Авраменка, який, за його твердженням, “не лише відробив український танок, але й почав творити новий український народний балет...” (с. 15). Особливо наголошує він на значенні заснованої митцем в еміграції “Першої школи українського народного танку”, основу якої склали інтерновані козаки-воїни. З юнаків, у яких ворог вирвав з рук зброю, балетмейстер, в минулому теж воїн, почав “кувати нову зброю, нову силу — український танок, що сильніше від гармат заговорив про Україну, про український народ і його мистецтво по всьому світові” (с. 18). Акцентуючи на самотності мистецтва В. Авраменка, автор книжки постійно наголошує на його національно-патріотичній спрямованості, великій естетично-виховній силі. Цей двоєдиний підхід до аналізу творчості митця реалізується як вдало підібраним архівно-документальним матеріалом, так і особистими спостереженнями автора — помічника і однодумця В. Авраменка у творчій праці. З цього погляду важливе значення має оцінка такого визначного знавця народної культури, зокрема пісенної, як О. Кошиць. “В кожному кроці, в кожній поставі, в кожному русі говорила історична традиція великого вільного гордого народу, такого завзятого в бою, такого ніжного, але бурхливого в коханні, такого веселого й гумористичного в своєму побуті... Через це у Авраменка все так суто національне, так конденсовано національне, так сміло й гордо зроблене, що коли дивився... поневолі захоплення заставляє швидше працювати серце, і почуваєш, що за плечима виростають якісь нові крила національної гордості...” (с. 21).

Вагомими є висловлювання І. Пігуляка про загальноукраїнське культурне значення діяльності В. Авраменка, творчість якого мала значний вплив на піднесення національної свідомості населення тих регіонів, де проходили його виступи, зокрема в Галичині. За короткий час свого побуту у Львові митець, за висловом автора книжки, "почав кидати здорове зерно між галицькими українцями... Авраменко прийшов з широких степів Великої України з-понад старого Дніпра й показав їм ту красу верховинських "коломиїок" та старого "Аркана".

Дослідник розширив документальну базу вивчення мистецтва В. Авраменка, використавши раніше невідомі матеріали (свідчення очевидців, зафіксовані в книгах військових таборів, відгуки-подяки учнів його шкіл, рецензії на концерти, грамоти-відзначення за творчу діяльність тощо). Ось відгук-подяка командира кінного полку ім. І. Мазепи, який від імені своїх військових побратимів разом з "цілою полковою сім'єю" дякував йому "за прапо й натхнення на ґрунті національної ідеї". "Бажаємо аби той дух, та ширість і поривання й надалі не зменшувалися, а збільшувались у нашій ідеї", — писав він 30 серпня 1921 р. в місті Каліші, звідки розпочався триумфальний виступ В. Авраменка.

Розпочате з широким розмахом дослідження І. Пігуляка-емігранта з Буковини, одного з авторів чернівецького журналу "Промінь", — розширило сферу роздумів над творчою працею митця, його нелегкою долею скитальця, збагатило уявлення про наскрізь національний характер його танцювального мистецтва. Проте воно, на жаль, не було завершене, не дало цілісного уявлення про весь мистецький шлях майстра-артиста, якому доля судила відіграти таку важливу роль в історії рідної культури.

Розглянуті вище дослідження-нариси дають добру основу для продовження і поглиблення наукових студій над мистецтвом В. Авраменка-балетмейстера, для створення узагальнюючої монографії про його життєвий і творчий шлях. У зв'язку з передачею архіву митця в Україну, завдяки добрій волі і матеріальній допомозі спонсорів, створення такої монографії є річчю реальною і вкрай необхідною.

Київ

Федір ПОГРЕБЕННИК

ВОЗРАДУЙСЯ!

Возрадуйся, Христос воскрес!
Квітки розкрили очі:
П'ють сонця мед, блакить небес,
Життя хвалити хочуть.

Новий кільчиться урожай,
Чієсь святі долони
Збирають смуток і вілчай.
І радість б'є у дзвони.

Христос воскрес! Радій, співай!
В думках, в душі — обнова:
Воскресне, встане рідний край
В багатстві, славі знову.

Не знищать лега блискавиць
Думки з любови куті, —
Встають, упавши вчора ниць,
Знедолені й забуті.

Весна шумить, весна гуде
У всій красі і силі:
— Христос іде! Христос іде! —
Шепочуть квіти білі.

Покинутий, забутий хтось,
Судом людей розп'ятий,
До нього теж іде Христос, —
Для всіх сьогодні свято!

Віра Ворскла